

Tarp gėdos ir moteriškumo: Lietuvos moterų, pasitraukusių iš prostitucijos industrijos, patirtys

Irma Kondrataitė

Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Azijos ir transkultūrinių studijų institutas, Universiteto g. 5, LT-01513
Vilnius University, Faculty of Philosophy, Institute of Asian and Transcultural Studies, Universiteto str. 5, LT-01513
El. paštas: irma.kondratyte@sf.vu.lt

Santrauka. Straipsnyje yra analizuojamos moterų, pasitraukusių iš prostitucijos industrijos, patirtys. Etnografinio lauko tyrimo metu keturių kalbintų moterų pasakojimuose atsikartoja gėdos naratyvas. Šio straipsnio pagrindinis tikslas yra įvertinti, dėl kokių priežasčių šiandienėje visuomenėje šios moterys patiria gėdą, ir kokią reikšmę gėdos išgyvenimas turi jų dabartiniame socialiniame gyvenime. Tyrimo metu surinkta empirinė medžiaga parodė, kad kasdienis gėdos patyrimas, nulemtas moteriškumo konstravimo ir mūsų visuomenės vertybių sistemos, lemia tam tikrą psichologinių ir socialinių aplinkybių konfigūraciją, kuri savo ruožtu lemia dabartinę moterų, pasitraukusių iš prostitucijos industrijos, atskirtį ir yra viena iš didžiausių šių moterų savęs įgalinimo kliūčių. Gėdos išgyvenimas uždelšia šių moterų reabilitaciją, jas izoluoja ir trukdo kurti socialinę gerovę.

Raktažodžiai: gėda, prostitucija, moterys, moteriškumas, moralinių vertybių sistema.

Between Shame and Femininity: The Experience of Lithuanian Women Who Have Left the Industry of Prostitution. Ethnographic Field Research.

Summary. This paper focuses on women who have left the industry of prostitution and is based on ethnographic field studies conducted in several cities in Lithuania. Four women have agreed to share their stories of entering and leaving the industry of prostitution and in all their narratives the core accent was the experience of shame. During the interviews, each of these women had an urge to express the importance of moral virtues in their lives and, as all of them claimed, they felt ashamed because “they have lost their femininity.” It was very important for these women to emphasize that they are not “easy going” or “loose women,” but women who have high moral standards and that entering the industry of prostitution was never the idea of their own, it was rather the consequence of several different factors varying from manipulations of their pimps to their poor social and financial circumstances. It is evident that these 4 women understand femininity as opposed to the work which women in prostitution do (providing sexual service). According to their narratives, women in prostitution, due to the aspect of providing sexual service to many male clients, lose the virtue of femininity,

Projektas finansuotas iš Europos socialinio fondo lėšų (projekto Nr. 09.3.3.-LMT-K-712-16-0274) pagal dotacijos sutartį su Lietuvos mokslo taryba (LMTLT).

Received: 2020-10-12. Accepted: 2021-05-04

Copyright © 2021 Irma Kondrataitė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

and that is the main factor generating the experience of shame. Due to experience of shame, all these women could not share their traumatic experiences with their families or even close friends.

The construction of femininity in Lithuania is heavily influenced by the cult of Mother Mary and the doctrine of innocence. Therefore, the division of women into the categories of the Madonna and the Whore is still very much prominent in the Lithuanian society today. According to the Code of Administrative Offenses, prostitution in Lithuania is categorised as a crime against morality, and both the client and the sexual service provider must be fined. Nevertheless, the data shows that disproportionately very few clients get punished compared to the sexual service providers, mainly women. While non-governmental organisations are putting their efforts to focus the attention of society and the law institutions onto the client and in that way to put an end to the stigmatisation of women in the industry of prostitution, since both the client and the provider of sexual services are needed for the act of prostitution, in reality no social rehabilitation programs in social politics exist for these women in Lithuania today, apart from the help they receive from non-governmental organisations. Therefore, they are left to cope with the traumatic experience on their own, while the stigmatisation of women in prostitutions persists.

Empirical material confirms the hypothesis that the experience of shame, which is based on the construction of femininity and the system of moral virtues in the society, reflected in the law defining prostitution in Lithuania, creates certain psychological and social configuration. Due to this configuration, these particular women experience social isolation. Therefore, their rehabilitation from the trauma period is prolonged and new obstacles in achieving well-being in their lives emerge.

Keywords: shame, prostitution, women, femininity, system of moral values.

Įvadas

Kembridžo (*Cambridge*) žodyne pateikiami gan tiesmuki daiktavardžio *Prostitute* (prostitutė) aiškinimai: „(1) tai yra žmogus, kuris užsiima seksu su kitu žmogumi už pinigų“, (2) žmogus, dažnai moteris, kuri užsiima seksu su kitais už pinigų“¹. Šalia *prostitute* aiškinimo pateikiama ir sinonimų: *harlet* (paleistuvė), *hooker* (kekšė), *tart* (šliundra) ir kt., kiekvienam mūsų sukeliančių neigiamas konotacijas. Iš daiktavardžio yra kildinamas ir veiksmazodis – *to prostitute*, jis žodyne aiškinamas taip: „(1) naudoti save ar savo įsitikinimus negarbingu būdu, dažnai finansiniam pasipelnymui“, (2) „parduodant save užsiimti seksu už pinigų ar versti ką nors kitą save pardavinėti“². Šis, vieno iš lankomiausių pasaulio skaitmeninių žodynų, išrašas yra tinkama alegorija į vyraujančius diskursus ir visuomenės kuriamus stereotipus, kad visos moterys prostitucijoje yra palaido elgesio, negerbiančios savęs, nešvarios ir egzistuoja dorybinės visuomenės užribyje. *Blackwell* sociologijos enciklopedijoje prostitucija yra aiškinama kaip mokamas seksualinių paslaugų teikimas. Būdama socialine interakcija, kuri yra paremta seksu ir uždarbiu, prostitucija tampa problemiška kultūrine kategorija, nes visuomenėse seksualinis gyvenimas ir ekonominis uždarbis yra skirtingai reguliuojami ir atskiri procesai, todėl „moters prostitucijoje“ idėja kelia problemų visuomenei, nes elgiasi „ne-natūraliai“ (Davidson 2007).

Lietuvoje prostitucija yra tyrinėta mažai. Iš minėtų publikacijų būtų galima išskirti J. Pruskaus 2010 m. monografiją „Prostitucijos fenomenas. Gatvės prostitucija Lietuvoje:

¹ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/prostitute>

² Ten pat.

raiška, sklaida ir kontrolė“. Taip pat paminėtini A. Sipavičienės 2004 m., D. Puidokienės ir A. Acaus 2013 m. ir J. Ruškaus ir N. Mažeikienės 2005 m. vykdyti ir publikuoti sociologiniai tyrimai apie prostitucijos industriją Lietuvoje, kuriuose analizuojama prekybos žmonėmis, pagalbos teikimo moterims prostitucijoje ir moterų reabilitacijos problematiką. Studijų, analizuojančių gėdos patyrimo reikšmę ir įtaką moterų prostitucijoje gyvenimui Lietuvoje, rasti nepavyko.

Šis straipsnis yra paremtas entografiniu lauko tyrimu, kuris buvo vykdomas 2019 m. spalio – 2020 m. rugsėjo mėnesiais. Tyrimui buvo kalbinta viena NVO darbuotoja ir keturios moterys, pasitraukusios iš prostitucijos industrijos, kurios šiandien gyvena ar stengiasi pradėti naują gyvenimą: vienos jų kuria šeimas, kitos dirba ar ieško darbo. Nors moterys buvo iš skirtingų Lietuvos miestų, jų gyvenimo istorijos ir socialinės aplinkybės reikšmingai skyrėsi, tačiau vienas aspektas pakartojamas visuose pasakojimuose – gėdos išgyvenimas.

Šio straipsnio pagrindinis tikslas yra, remiantis moterų pasakojimais, aptarti, dėl kokių priežasčių šiandienėje visuomenėje šios moterys patiria gėdą ir kokią reikšmę gėdos išgyvenimas turi jų socialiniam gyvenimui. Mano teigimu, kasdieninis gėdos patyrimas, nulemtas moteriškumo konstravimo ir mūsų visuomenės vertybių sistemos, lemia tam tikrą psichologinių ir socialinių aplinkybių konfigūraciją, kuri skatina dabartinę moterų, pasitraukusių iš prostitucijos industrijos, atskirtį ir yra viena iš didžiausių šių moterų savęs įgalinimo kliūčių. Gėdos išgyvenimas uždelsia šių moterų reabilitaciją, jas izoliuoja ir trukdo kurti socialinę gerovę. Socialinė valstybės politika, kuria siekiama prostitucijos industrijos valdymo, asmenų prostitucijoje įgalinimo ir jų socialinių aplinkybių gerinimo, turėtų atsižvelgti į šias gėdos patyrimo kuriamas socialines problemas, taip pat kurti patikimą pasitraukimo iš prostitucijos mechanizmą, kuris būtų lengvai prieinamas šiems asmenims.

Gėdos reikšmei tyrime dalyvavusių moterų gyvenime atskleisti straipsnis yra padalytas į tris skyrius. Pirmame skyriuje aptariamas moteriškumo konstravimas Vakarų visuomenėje ir prostitucijos vertinimo debatai mokslinėje diskusijoje, antrajame pateikiami pagrindiniai Lietuvos prostitucijos bruožai, trečiajame analizuojamos moterų patirtys.

Moteriškumo konstravimas Vakarų kultūroje ir prostitucija

Moteriškumas ir vyriškumas, kaip socialinės lyties konstruktai, yra kildinami iš biologinės lyties sampratų. Jie visuomenėje kuria tam tikrą instituciją, kuri aiškiai apibrėžia reikšmes ir socialinius vaidmenis, kuriuos turi priimti kiekvienas vyras ir moteris (Lorber 1994). Tos pačios kultūros nariai supranta save ir kitus pagal bendrai suprantamas reikšmes, kurios yra naudojamos kasdiniame gyvenime ir toliau institucionalizuoja bei palaiko socialinės lyties binarines pozicijas, stratifikaciją ir hierarchijos kūrimą (Marecek 2004, 203).

Analizuodami šių dienų socialiai konstruojamą moteriškumą privalome atsižvelgti į motinos koncepto svarbą. Motinystė tampa kone pagrindine moteriškumo reikšme, o motiniško kūno samprata yra vienas iš pagrindinių heteroseksualumo normą įtvirtinan-

čių veiksmų, kuris toliau palaiko binarinę socialinių lyčių dinamiką (Harding 1998, 92). Viena iš pagrindinių motinystės misijų yra perduoti savo vaikams socialines normas, ugdyti deramą elgesį ir puoselėti bendruomenės vertybių sistemą. Taigi, jei motiniškumas yra vienas iš svarbiausių moteriškumo vaidmens aspektų, tada vienos iš pagrindinių socialiai priimtinos moters vertybių tampa dorumas, švelnumas, gležnumas, rūpestingumas ir tyrumas. Toks motiniškos moters supratimas populiariai yra kildinimas, ypač Vakarų kultūros visuomenėse, įskaitant ir Lietuvą, iš nekaltosios mergelės Marijos doktrinos (daugiau apie mergelės Marijos kulto įtaką Lietuvos visuomenei žiūrėti Račiūnaitė-Paužuolienė 2004, 2009; Lužytė 2013), kuri asocijuojasi su nekaltybe, paklusnumu ir dorove. Taigi tai tampa savita antiteze seksui ar seksualumui, atstovaujanti priešingą polį nekaltybės konceptui (Tseelon 1995, 11). Todėl atsiranda dichotomija tarp geros ir tyros – t. y. *doros (Madonna)* ir blogos bei korumpuotos, t. y. – *laisvo elgesio (Whore)*, moterų vaizdinių (pvz., Bareket 2018; Young 1993), pagal kurį, moterys yra vertinamos atsižvelgiant į jų santykį su seksu ir seksualumu.

Išsikristalizavusios moterų *Madonna* ir *Whore* tapatybės lemia moterų tapatinimąsi su šiais vaidmenimis, kurių pirmasis yra dorybingas ir gerbtinas, o antrasis nužemina moterį ir padaro ją nepatrauklią visuomenei. Nors per pastaruosius dešimtmečius pasaulyje vyko seksualinės revoliucijos, dėl kurių pradėta daugiau kalbėti apie moterų seksualumą ir jų seksualinio gyvenimo pasirinkimai įgyja vis daugiau plačiosios visuomenės tolerancijos ir palaikymo (tiek vyrų, tiek ir pačių moterų), tačiau *Whore* tapatybė, kuri nepatenka į moralinę vertybių sistemą ir institucionalizuoja moterų vertinimą pagal jų santykį su seksu, vis dar yra gajus ir skatina socialinę eliminaciją bei neigiamą visuomenės vertinimą, ką galime aiškiai matyti moterų prostitucijoje atveju.

Akademiiniuose debatuose vyksta daug diskusijų, aiškinančių prostituciją ir moterų patirtis joje, kurių metu susiduria du pagrindiniai feministiniai diskursai: viktimizacinis ir aboliucionistinis, siekiantis prostitucijos panaikinimo (radikalusis feminizmas), bei įgalinantis ir dekriminalizuojantis, siekiantis prostitucijos legalizavimo ir asmenų, veikiančių prostitucijoje, integravimo visuomenėje (liberalusis feminizmas). Radikaliojo feminizmai atstovai dažnai kategorizuoja prostituciją kaip prekybą žmonėmis, kuri visada yra paremta seksualine prievarta (McKinnon 1995; Monzini 2005; Sh. Jeffreys 1997; K. Barry 1995; Farlay 2004). Liberaliojo feminizmo diskursas atsisako traktuoti prekybą žmonėmis kaip vienintelę prostitucijos raišką, taip pat siekia panaikinti sekso, prievartos ir smurto gretinimą, suteikti daugiau autonomijos moterims ir jų seksualinio gyvenimo sprendimams, kurie turėtų būti palankiau vertinami visuomenėje (Gongoli 2006; Kempadoo 2012). C. Young (1993) savo publikacijoje lygindama įvairius sekso ir seksualumo vertinimus moterų gyvenime, prieina prie išvados, kad smurtas ir seksualinė prievarta yra iš tiesų žalojančios moterį patirtys, kurios tikrai egzistuoja mūsų visuomenėje, bet jos vyksta ne lyties, o mūsų kultūrai būdingo smurto plačiąja prasme pagrindu: seksualinis pavojus ir prievarta neturėtų būti moterų gyvenimo centrinis naratyvas, juo labiau kai toks diskursas yra sunkiai suderinamas su moterų įgalinimu (Young 1993, 286).

Prostitucijos Lietuvoje pagrindiniai bruožai

Savo monografijoje apie prostituciją Lietuvoje V. Pruskus (2010) išskiria šiuos pagrindinius moterų prostitucijoje tipus:

1. Viešnamiuose dirbančios prostitutės;
2. „Mergaitės pagal iškvietimą (*Call girls*)“;
3. Nepriklausomos prostitutės (dažnai bendradarbiauja su sąvadautojais);
4. Gatvės prostitutės.

Taip pat V. Pruskus pateikia sąrašą ir „užmaskuotų“ galimų prostitucijos variantų sąrašą:

1. Prostitutės masažuotojos;
2. Barų prostitutės;
3. Prostitutės – namų šeimininkės (Pruskus 2010, 105).

Moterys prostitucijoje atsiranda dėl įvairių priežasčių, bet dažnai įsitraukimą į prostituciją lemia finansinis nepriteklus, socialiai pažeidžiamos šeimos / sociumo aplinka arba organizuoto nusikalstamumo, t. y. prekybos žmonėmis, tinklas.

Pagal Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 487 straipsnį, Lietuvoje už vertinąsi prostituciją ir prostitucijos pirkimą yra baudžiama. Prostitucija Lietuvoje yra oficialiai kategorizuojama kaip nusižengimas dorovei. Praktikoje, kaip tikino 19 metų šiame lauke dirbanti NVO darbuotoja Aušra³, kurios darbas yra tiesiogiai susijęs su pagalbos teikimu moterims prostitucijoje, prostitucijos pirkėjų (klientų) yra nubaudžiama neproporcingai mažai, palyginti su moterimis, kurios yra baudžiamos už vertinąsi prostitucija. Tokia teisinė sistema nesuteikia šioms moterims galimybės tikėtis teisinės pagalbos, kaip toliau pasakoja Aušra:

Turėjome atvejį, kuomet moterį prostitucijoje įkyriai persekiojo vienas klientas, jai nuėjus į policiją, pareigūnas sako: gerai, mes priimsim pareiškimą, bet pirma turime tave nubausti už prostituciją.

Taigi, Lietuvoje moterims prostitucijoje norint gauti pagalbą iš teisėsaugos, pirmiausia reikia susimokėti baudą už vertinąsi prostitucija. Toliau, mano paklausta, kokios būtų jos rekomendacijos dėl moterų prostitucijoje situacijos pagerinimo, Aušra tęsia:

Pirmiausia reikia keisti teisminę bazę. Nepersekioti moterų ir jas bausti, bausti reiktų tik sekso pirkėjus. Policija ieško tik „pasileidėlių“ taškų, vadinamieji „plaštakių reidai“, apsimeta klientais, o po to parodę pažymėjimą aiškina, kodėl Maximoje negalėjo dirbti. Tą reikia keisti. Antra, moterims išėjimas iš pogrindžio yra sudėtingas. Dažnai moterys yra su vaikais, tam, kad išeitų iš prostitucijos, reikia sumokėti daug skolų už baudas, todėl į Maximas jos tikrai neis ir negali eiti dirbti, todėl jos toliau verčiasi prostitucija. Taip pat Lietuvoje išėjimo [iš prostitucijos] mechanizmas yra nulinis, kaliniai, pvz., gauna pašalpėlę įsikūrimui, moterys tokių dalykų negauna. Yra tik NVO, nėra valsybinio mechanizmo – tai yra tragedija. [...] Kaip aš norėčiau, kad jos drąsiai pas mus galėtų ateiti ir pasibelsti, bet moterys yra pakabintos ant policijos ir sutenerių kabliukų.

³ Pokalbis su NVO darbuotoja Aušra, 2020 m. rugpjūčio 5 d. Darbuotojos vardas pakeistas.

Anot Aušros, reikėtų atsižvelgti į Švedijoje taikomą modelį⁴, kur:

[...] visi žibintai yra atsukami į klientą, o moterys yra paliekamos ramybėje. Tai susilaukė daug pasipiktinimo [Švedijoje], o tai parodo, kad tai praityje nebuvo kvestionuotina. Prostitucijoje vien moterys ir moterys, o mes nematėm visai pirkėjų, juk dėl jų vyksta ta prostitucija. Atsukti situaciją iš kitos pusės ir nustoti stigmatizuoti, tas man labai patiktų.

Mūsų šalies teisinė pozicija rodo, kad moterys prostitucijoje yra vertinamos kaip nusižengiančios dorovei ir trikdančios viešąją tvarką, todėl pagal Administracinių nusižengimų kodeksą jas reikia bausti. Pagalbos moterys gali ieškoti tik nevyriausybinėse organizacijose, nes, pasak darbuotojos, jokios valstybinės integracinės programos moterims, pasitraukusioms iš prostitucijos industrijos, nėra. Lietuvoje mediatoriaus vaidmenį tarp moters prostitucijoje ir valstybės atlieka NVO, kurios moterims teikia socialinio darbuotojo, psichologo bei teisinę pagalbą, dalyvauja duodant parodymus teisminiame procese. Nevyriausybinės organizacijos taip pat suteikia laikiną apgyvendinimą, kol moterys susiranda darbą ar būstą. Tačiau dar 2005 m. darytame J. Ruškaus ir N. Mažeikienės tyrime apie moterų prostitucijoje reabilitaciją ir reintegraciją prie išvardytų moterų integracijos sistemos trūkumų pasikartoja panašūs aspektai: reintegracinės problemos, nepalankus sistemos dalyvių požiūris, informacijos pasiekiamumo aukoms stygius (Ruškus, Mažeikienė 2005, 105). Nevyriausybinės organizacijos atstovė tyrimo metu minėjo panašias problemas: stigmatizaciją, komplikotą „išėjimą“ iš prostitucijos industrijos, neigiamą visuomenės vertinimą. Tokias problemas taip pat formulavo ir D. Puidokienė 2013 m. savo publikacijoje apie pagalbos moterims sistemos kūrimo problemas Klaipėdos mieste (Puidokienė 2013, 126).

Tyrimo metodas

Šis straipsnis yra paremtas etnografiniu lauko tyrimu, kuris buvo vykdomas 2019 m. spalio – 2020 m. rugsėjo mėnesiais. Tyrimo metu buvo vykdomi pusiau struktūruoti interviu su moterimis, kurios vertėsi prostitucija, ir nevyriausybinių organizacijų (NVO) darbuotojomis. Interviu buvo įrašinėjami ir transkribuojami, paskui buvo vykdoma teminė duomenų analizė. Tyrimo metu taip pat buvo lankomasi vienoje NVO organizacijoje, su jos darbuotojais buvo planuojamos ir vykdomos įvairios veiklos, pvz., viešų paskaitų skaitymas bei organizavimas ar aptariamoms tyrimo viešinimo visuomenei galimybės. Buvo susisiepta ir su daugiau NVO Lietuvoje, kurios teikia pagalbą moterims prostitucijoje, tačiau tik viena organizacija atsakė ir sutiko bendradarbiauti.

Šis straipsnis yra paremtas interviu su keturiomis moterimis, kurios vertėsi prostitucija: Gabija, Saule, Inga ir Gabriele. Visos jos vertėsi prostitucija palyginti neilgai – nuo vieno iki trijų mėnesių. Su šiomis moterimis pavyko susisiekti per NVO, kuri teikia pagalbą prekybos žmonėmis aukoms. Tik po beveik 5 mėnesių bendradarbiavimo su

⁴ Švedijoje baudžiami yra tik prostitucijos pirkėjai.

NVO buvo organizuoti pirmieji interviu, tačiau dėl COVID-19 pandemijos paskelbto karantino tyrimą ir susitikimus teko atidėti dar vėlesniam laikui. Nors teko kalbinti daugiau moterų, kurios vertėsi ar verčiasi prostitucija, tačiau tik keturios sutiko duoti interviu, kuris būtų įrašomas ir cituojamas leidinyje. Tai rodo, kaip sunkiai prieinama yra ši visuomenės grupė. Buvo vykdoma daugiavietė etnografija, nes moterys šiandien gyvena skirtinguose Lietuvos miestuose.

Šiandien šios moterys jau yra pasitraukusios iš prostitucijos industrijos nuo pusės iki penkerių metų. Saulė, Gabija ir Gabrielė vis dar gyvena su vienu iš tėvų. Dėl finansinės situacijos Gabija minėjo, kad ji yra sunki, Inga sakė, kad būna įvairių periodų, Gabrielė ir Saulė finansiniu nepritekliumi nesiskundė. Visos kalbintos moterys yra dalyvavusios ar vis dar dalyvauja duodamos parodymus teismo procesuose sąvadavimo ir prekybos žmonėmis bylose.

1 lentelė. **Moterų, cituojamų straipsnyje, demografinės charakteristikos**

Nr.	Vardas*	Amžius	Vaikystė	Šeiminė padėtis	Gyvena su	Vaikai	Darbinė situacija	Amžius, kai įsitraukė į prostituciją, ir vertimosi prostitucija vieta
1	Saulė	22	Vaikystėje su šeima atsikraustė į Lietuvą, tėvas anksčiau mirė	Netekėjusi	Mama	Neturi	Dirba kulinarijos srityje	18 metų, Lietuva
2	Inga	23	Augo vaikų namuose	Netekėjusi	Partneriu	Vienas	Nedirba, ieško darbo	18 metų, Lietuva
3	Gabrielė	24	Augo su mama (tėvai išsiskyrę)	Netekėjusi	Mama	Neturi	Nedirba, dalyvauja profesiniuose mokymuose	24 metai, Lietuva
4	Gabija	32	Mama mirė anksčiau, augo su tėvu	Netekėjusi	Tėvu	Neturi	Nedirba, ieško darbo	32 metai, Olandija

*Moterų vardai pakeisti slapyvardžiais.

Moterų patirtys prostitucijoje

Dorovės ir moralės svarba

2020 m. vasarą vykdant etnografinį lauko tyrimą ir kalbinant moteris, pasitraukusias iš prostitucijos, visi pokalbiai prasidėdavo nuo jų pasakojimo, kaip jos įsitraukė į prostituciją:

[Buvo] „Liukas“ televizijoje, skelbimas, [kad vyras] ieško gyvenimo draugės. Aš būdama nauvuolė pagalvoju, nu ir taip šūdinas gyvenimas, tai ko gi ne. Mes su tuo vyru pradėjom bendrauti. Ir gavosi, kad iš pradžių, nu, nepagavau kampo prie ko, aš kaip ir įtariau, bet nesu-pratau. Paskui gavosi taip, kad mes jau važiavom į kitą miestą, ir [...] manęs klausinėjo, ar tu mėgsti pramogas, ar ten norėtum kažką gražaus nusipirkt, taip ir taip... Nu ir aš pasakiau, nu aišku, kas gali nenorėt tokių dalykų, čia kiekvienam norimas dalykas yra. [...] Tas vyras manęs paklausė, sako, ar domintų tave vaginalinis darbas? [...] Ir gavosi taip, kad bėgti aš irgi negalė-jau, nes atvažiavusi į visiškai svetimą miestą, žiemos metu, nieko neturėdama, su išsikrovusiu telefonu, nu aš nieko nebūčiau padarius. (Inga, 23 m.)

Inga, susipažinusi su vyru pagal skelbimą televizijoje, ne iš karto suprato jį esant sąvadautoją. Kai jai buvo konkrečiai pasiūlyta verstis prostitucija, ji negalėjo lengvai nesutikti, nes jos gyvenimo aplinkybės ir finansinė padėtis to neleido.

Saulė taip pat iš pradžių nenutuokė, kad žmogus, su kuriuo ji kuria draugystę, yra sąvadautojas. Ji kaltina save už patiklumą ir naivumą, o savo įsitraukimą į prostituciją vadina tiesiog klaida.

Mama sakydavo, vot vis žmonės geri, aplinkui kaimynai, žmonės visi geri, nesitikėdavai niekad kad kas nors kažką. [...] [...] yra mano kaltė, nes visą laiką sako, kad turi saugotis, turi galvot ką tu darai, o kai tau vat tiesiog atsiranda, [...] tau parašo kažkoks žmogus, jūs pradėdat bendrauti, tu pradėdi visiškai juo pasitikėti ir išvažiuoji po to į XXX miestą. [...] Šiaip, aš tai tiesiog vadinčiau klaida. (Saulė, 22 m.)

Gabija su sąvadautoju Arvydu (vardas pakeistas) kūrė romantinius santykius. Pabrėžia, kad iki susitikimo su juo visada rimtai žiūrėdavo į santykius – t. y. buvo ištikima ir atsakinga. Vėlgi moteris save kaltina dėl „prisiskraidymo“, referuodama į savo patiklumą ir naivumą, nors pabrėžia, kad su sąvadautoju susisiejo nieko nežinodama, juk ieškojo teigiamo dalyko – romantinių santykių.

Atsiranda į FB žinutė, „Labas, tu būsimi mano žmonytė“ [...] va, tokia žinutė, kažkaip pradėjom bendrauti, man toks jausmas, kad jis viską žino apie mane, ta prasme, ta gerąja prasme... Vau.. žino ko aš noriu, žino, kad norėčiau šeimos, kad noriu rimtų santykių. Aš labai atsakingai į santykius žiūrėdavau, neturėdavau jokių ten išdavysčių ar dar kažko, jei aš draugauju, tai turiu vienus santykius. Aš ne vyras, man testosterono nėra [juokiasi], tai vat labai atsakingai žiūrėdavau ir dėl to neidavau į pasimatymus [...] O kai Arvydas [sąvadautojas] atsirado, jau pagalvoju JAU SUTIKAU, ir jis taip bendraut mokėjo, nu jie tikrai moka, jie moka žmogų apsukti.. o galvoju meilė [...] ant tiek prisiskraidžiau. (Gabija, 32 m.)

Gabrielė sužinojo, kad yra jos prostitucinio pobūdžio skelbimai, tik klientams pradėjus jai skambinti. Susipažinusi su sąvadautoju socialinėje platformoje, ji taip pat tikėjosi draugystės ar romantiškos santykių.

Pradžioj per socialinį feisbuko tinklą bendravau su vienu, paprašė mano numerį, taip gavosi, kad jis idėjo mano skelbimą man nežinant. O aš nieko nežinojau. [...] vat, kad už pinigus parsiduodu. [Aš] sužinojau, kai visokie vyrai man pradėjo skambinėti. [...] [Mama man aiškino] jei su kiekvienu duočiaus, tai ligos gali būt visokios, [...] aiškino, [...]vis tiek aš tą dariau. Taip nori vaikiną turėti ir va ką sau pasidarei. (Gabrielė, 24 m.)

Visos šios moterys įsitraukė į prostituciją per verbuotojus – sąvadautojus. Moterys, per socialines platformas pradėjusios bendrauti su sąvadautojais, ilgainiui buvo ištrauktos į prostituciją. Kiekvieno pokalbio pradžioje, joms bepradedant pasakoti savo istoriją, kartodavosi ta pati tendencija: merginos kaltino save dėl įsitraukimo į prostituciją, pabrėžė neturėjusios tokių ketinimų, ieškojusios ilgalaikių santykių, pateikė aplinkybių, dėl ko joms buvo neįmanoma pasitraukti, kai suprato buvusios apgautos dėl romantiškos ar draugiškos santykių. Vos tik pradėjus pokalbį, joms visoms buvo labai svarbu man, tyrėjai, pateikti „savęs iki prostitucijos“ nekaltumo ir tyrumo vaizdinį, įvardyti įsitraukimo į prostituciją priežastis, kaltę suverčiant naivumui, kvailumui ir patiklumui. Moterų įsitraukimo į prostituciją pristatymai rodo, koks šioms moterims yra svarbus *doros moters* konceptas, kaip joms pačioms yra reikalinga savojo dorybingumo reabilitacija.

Atkreiptinas dėmesys į Gabijos moteriškumo sampratos priešpriešinimą vyriškumui: „ji ne vyras, neturi testosterono“. Tokia priešprieša leidžia suprasti, kad moters seksualumas turėtų būti mažiau išreikštas, t. y. moteriai nereikia ir nesinori turėti daugiau nei vieną partnerį. Tai rodo, kad pati Gabija palaiko kitokią vyrams priskiriamą moralinę vertybių sistemą, kuri nėra leistina moterims.

Moterys, pasitraukusios iš prostitucijos, dažnai turi bylinėtis teismuose su savo sąvadautojais ir bendradarbiauti su nevyriausybinėmis organizacijomis, o tokiu būdu jos yra „įreminamos“ į aukos vaidmenį. Viktimizacinis diskursas šioms moterims savaime sudaro galimybę save pozicionuoti. Šiuo atveju, kad suprastų save kaip auką, jos turi aiškiai savo sąmonėje nubrėžti ribą tarp savęs, kaip žmogaus su savo vertybėmis, ir negandos, kuri jas ištiko (Walklate 2011). Lietuvos visuomenėje, kur egzistuoja moterų dorovės vertinimas pagal jų santykį su seksu (apie tai mano rašoma pirmame straipsnio skyriuje), moterims prostitucijoje kitos alternatyvos nei priimti aukos diskurso teikiamą „įreminimą“, kuriame galėtų save reabilituoti, nėra.

Seksas, seksualumas, gėda ir smurtas

Kaip pažymi L. Webb (2015), *mergšės gėdinimas (Slut-shaming)* yra būdingas visuomenei nuo antikos laikų. Konceptualiai nepasikeisdamas, šis gėdinimas, pažengus informacinėms technologijoms, paplito didesniu mastu ir turi didesnę poveikį (Webb 2015). Šiandien egzistuojant tokiems konceptams kaip *tweeting*, *sexting*, *liking* moterims, kaip niekada, pasireiškia dvigubi standartai: jos tarsi yra skatinamos išreikšti savo

seksualumą ir kurti seksualiai aktyvios moters vaizdinį socialinėse platformose, bet tuo pačiu metu jų sociumo aplinkoje atsiranda apkalbos ir neigiami vertinimai. To rezultatas – moterys atsiranda kuriančios savo seksualumą bei ieškančios savo identifikacijos priešpriešoje: turi būti seksualios, bet ne *kekšės* (Tanenbaum 2015).

Pasak J. E. Cole, prostitucija yra priskiriama *purvinam* darbui (Cole 2007, 5), kuris akivaizdžiai nepatenka į viešąją moteriškąją moralinių vertybių sistemą, kadangi jo pagrindinis aspektas yra seksas, tiksliau sekso kiekis ir finansinis pelnymasis iš sekso. Tada jos atsiranda moteriškumo užribyje, t. y. tampa *kekšėmis*. Štai kaip traktuoja savo intymiąją sekso patirtį moterys, pasitraukusios iš prostitucijos:

Aš nesu tokia, kokia buvau, mane yra taip sužlugdę, sužeminę, su žemėm sumaišę. Man taip buvo gėda sakyti, kad aš turėjau kažkokį žmogų, kuris...[...] Aš ir save kaltinu, paskui sakau sau savęs nekaltinti [...] Labai nemalonu yra sakyti, kad man teko patirti tokią patį žemiausią lygį, kas moterį nužemina [...] – imti klientus. [...] Stiprybė, kurią praradau, tai moteriškumo buvimą, tokia kokia buvau, kaip čia pasakyt, buvimą savimi. (Gabija, 32 m.)

Gabija, akivaizdžiai savo patirtį gretina su absoliučiu moters nužeminimu. Ji jaučia gėdą, kaltina save, netgi jaučiasi nebe savimi. Ji netgi tiesiogiai įvardija praradusi savo moteriškumą.

Ingai gėdingiausia patirtis prostitucijos industrijoje buvo susijusi su jos menstruacijomis. Tai paliudija apie mūsų visuomenėje galiojančias padorumo ir estetikos normas, siejant menstruacijas su nešvarumu ir gėda (Beauvoir 2011). Ingai tai tampa kone siaubingiausia patirtis, kuri žaloja ir iškreipia jos moteriškąją savivoką. Inga taip pat mini, kaip dėl prostitucijos prarado ir savo kūną ir savigarbą:

Čia tikriausiai buvo didžiausia mano gėda, tada, kada aš turėjau daugiausia tų vyrų [tą dieną – penkioliką], man buvo tamponas įstrigęs, ir aš pati jo nemokėjau išsitraukti ir ... ir... tas suteneris man jį ištraukė. [...] Mes atiduodam viską, savo savigarbą, savo kūną, viską, ką turim jiems atiduot. (Inga, 23 m.)

Gėda yra naudojama perteikti kultūrinėms vertybėms, kurias aukos perima, todėl pradeda jaustis prastesnės ir nevertos pagarbos (Bergoffen 2018). Kultūrinės ideologijos ir socialinės lyties konstravimas nulemia gėdos naratyvus ir raišką moterų ir vyrų patyrimuose (Weis 2010).

Saulė ir Gabrielė abi vertina savo patirtį apibūdinamos ją šlykščia. Visos moterys, pasakodamos apie šias savo patirtis, jautėsi nejaukiai. Jos pabrėžė, kad ikiteisminių tyrimų metu sunkiausia buvo smulkiai nupasakoti visas detales, kaip koks klientas elgėsi, kiek laiko ir kokiais būdais vyko lytiniai santykiai:

Man šlyyykštu kas buvo prisimint. Tuo metu negalvojau, o dabar šlykštu prisimint. [...] Prostitucija [yra] kai su kiekvienu duodasi, kiekvienam tenais duoda. (Gabrielė, 24 m.)

Nu aš nežinau, jau tai kaip ir nėra taip baisu apie tai pasakoti, bet tai yra... tai yra nuo savęs šlykštu, kas turėjo būti mano galvoj, kad aš įlindau į tai. (Saulė, 22 m.)

Taip pat moterų patirtys buvo persmelktos prievartos, žagininimų, smurto ir baimės:

Nu aš sėdėjau bute su vyrais [verkia], jie ten [...]. kiekvienas ateidavo nu ten darydavo ką jie norėjo, nu ten jie ir tempė ir mušė, nu vienu žodžiu... (Saulė, 22 m.)

Esu turėjęs tokį klientą, kuris, galima sakyti, jisai mane kaip ir mušė, ta prasme ir to sekso eiga buvo... viską, kad nu labai grubiai. Ir paskui aš netgi mėlynių nuo jo buvau turėjęs, bet aš niekam to nepasakojau, nu būtent tiems katrie mane saugot turėjo. Ir gavosi taip, nu tas vyras išėjo, aš pradėjau verkt, nu aš ten baisiai jaučiausi, aš nežinau, nu galbūt per visą gyvenimą nesu taip jautęsis. (Inga, 23 m.)

Vis dėlto visų pokalbių metu būdavo akcentuojamas ne fizinis smurto patyrimas, o būtent moralinis žeminimas ir moteriškumo menkinimas. Šiuolaikinėje visuomenėje seksualinio smurto aukos yra lydimos žeminimo, nutildymo ir stigmatizacijos. Seksualinis ir fizinis smurtas prieš moteris prostitucijoje yra tarsi pateisinamas mūsų visuomenėje ir pačių moterų prostitucijoje savivokoje. Pačios moterys mažiau įvardija patirtą fizinį smurtą, dėmesį kreipdamos į nužeminimą arba psichologinį smurtą. Kadangi moterys, kurios įsitraukia į prostituciją, nusižengia socialinėms normoms, nulemtoms sociokultūrinio suvokimo apie moteriškumą ir seksualinio elgesio taisyklės (Coy 2009, 187), seksualinis smurtas sumenkinamas.

Taigi, iš moterų pasakojimų matome, kad joms prostitucijos kaip *purvino darbo* aspektas užgožia smurto patirtį. Jos jaučiasi šlykščiai, nes taip yra skatinamos jaustis mūsų visuomenėje, kadangi nusižengė dorovei, moteriškumui ir seksualinio elgesio taisyklėms.

Moterų santykis su artimaisiais ir psichologinės atskirties patyrimas

Kitas motyvas, pasikartojantis visuose keturiuose pasakojimuose, buvo vienišumo, bejėgiškumo ir psichologinės izoliacijos patyrimas. Saulė pabrėžia vienišumą savo išgyvenimuose. Neturi kam pasipasakoti, bijo, kad jos išgyvenimų niekas negali suprasti:

[...] Aš sakau, mano mama sužinojo, nors ir lengviau ir tuo pačiu metu, bet aš ant savęs daugiau pykstu, nes nu neturėjo to būt, neturėjo. Artimam žmogui galima pasipasakot, bet ar jis supras? [Iš artimųjų] turiu tik mamą dabar. O visus tuos metus buvau viena su tom emocijom, aš negalėjau [niekam pasakoti], nu žmonės nesupras, žmonės tikrai nesupranta. Vą turiu draugę dabar, kaip ir pusę žino, kaip ir pusę ne, bet nesupranta... [...] kuo tu daugiau gyvenime nuskriausta, tuo labiau tave damuša, gyvenimas spaudžia aplamai. (Saulė 22 m.)

Ingos, užaugusios globos namuose, didžiausia baimė, kad apie jos veiklą sužinos globėja. Gėdos išgyvenimas jai neleido pasipasakoti apie savo patyrimus vienam iš artimiausių žmonių:

Aš turėjau savo mylimiausią globėją, kurią aš labai mylėdavau, nu ta prasme labai mylėjau, man viskas rūpėjo, ką jinai man sakydavo, būdavo taip, kad aš... nu... jinai man leisdavo ją mama vadinti ir aš labai bijojau, kad ji nesužinotų apie tai [prostituciją]. Buvau be savigarbos

visiškai, žmogus, katras vaikštai, nieko nejausdamas. Ir va būdavo, kad aš į tą pačią [globėją] žiūriu ir negaliu jai į akis žiūrėt, vien dėl to, kad aš prieš ją kalta jaučiuosi. (Inga, 23 m.)

Gabija, užaugusi vien su tėvu, pasijuto nejaukiai: tėvas sužinojo apie jos praeitį vyksant ikiteisminiam tyrimui. Moteris tikėjosi, kad bus išsaugotas konfidencialumas tiriant jos bylą. Gabija pasakojo, nors jos „tėvas ir žino bei jaudinasi dėl jos išgyvenimų, bet jie apie tai nekalba“. Moteris patiria psichologinę įtampą ir jaučia psichosomatinius negalavimus, bet apie juos pasikalbėti neturi su kuo:

Tyrėja negražiai pasakė [mano tėvui], kai buvo tenai [policijoje], sako, o tu žinai, kad tavo dukrą vertė tą ir tą tiek ir tiek, taip ir taip? Nu gal čia biški privatu, nes man tai šiaip nėra malonu, kad tėvas tą sužinojo. [...] Man prasidėjo panikos priepuoliai, per kūną pereina toksai nutirpimas, iš viso oro trūkumas, galvos svaigimas, aš gyvenime tokių dalykų nesu turėjus, kas dabar yra. Ir suprantat, aš nelabai turiu su kuo pasišnekėt ar dar kažką, nepasakoji labai išsamiai, esmę tik pasakai. Neturiu [jokios] draugės. (Gabija, 32 m.)

Gabrielė atskleidžia, kad brolis ir sesuo buvo nutraukę santykius su ja, kai sužinojo apie jos įsitraukimą į prostituciją. Nors tyrimo metu Gabrielė jau buvo susitaikiusi su savo broliu ir sese, tačiau tuo metu tai buvo labai sunki ir skaudi patirtis:

Brolis [sužinojęs] netgi buvo atsisakęs manęs, kaip ir viena sesė. [...] Nenorėjo bendrauti su manim, visiškai kontakto nepalaikė. [...] Sakė, nebendrausim va mes su tokia, buvo labai skaudu. (Gabrielė, 24 m.)

Patyriancios gėdą prieš savo artimuosius teigė visos moterys. Didžiausia jų baimė pasitraukiant iš prostitucijos industrijos buvo ne vien sąvadautojų smurtas ar susidorojimas, bet ir supratimas, kad jų mylimi žmonės sužinos apie jų nusižengimą moralės normoms, kai vyks bylų nagrinėjimai. Kaip teigia H. B. Lewis, jausdami gėdą žmonės save vertina neigiamai, t. y. mano esą netinkami, blogi (Lewis 1971), ir jaučia nuvylę žmones, kurie jiems yra svarbūs. 2011 m. J. Gayle darytame tyrime, kuriame buvo siekiama išsiaiškinti moterų patirtį smurtinėse situacijose jų artimiausioje aplinkoje vertinant gėdos ir kaltės aspektus, buvo nustatyta, kad gėdos jausmas paskatina ir kartais netgi lemia PTSD (potrauminio streso sutrikimas) atsiradimą ir vystymąsi (Gayle 2011). Taigi, gėdos išgyvenimas šioms moterims sukuria savitą kliūtį, kuri jas atskiria nuo artimųjų, izoluoja jų patyrimuose, sukuria tokią situaciją, kurioje jos yra paliktos vienos susidoroti su įvykusia trauma. Saulė ir Inga abi netgi kėlė prieš save ranką – tai joms atrodė lengvesnė išeitis nei akistata su artimaisiais, atvirai pripažįstant savo veikimą prostitucijos industrijoje:

Aš grįžau [iš policijos], atsisėdau ant lovos, supratau, kad... nu apie tai sužinos mama [verkia], aš negalėsiu jai į akis dėl to žiūrėt... Ir... nu... aš parašiau laiškėlį, nuėjau į vonią, nežinau, ... gulėjau, matyt aš kažką ne taip padariau, matot, man siūlai uždėti, turbūt man jėgų neužteko. Nežinau, bet aš maniau, kad man pavyks [persipjauti venas]. (Saulė, 22 m.)

Aš buvau netgi kelis kartus, vat, venas persipjovusi, vien tam, kad aš tiesiogiai to negalėdavau pasakyti, kad vat visa tai vyksta, aš tiesiog bandydavau kažkaip parodyti, kad man yra kažkas negerai. (Inga, 23 m.)

Galiausiai visų moterų artimieji sužinojo apie jų praeitį prostitucijoje, tačiau dėl patiriamos gėdos ir moterų prostitucijoje stigmatizavimo, pasitraukimo iš prostitucijos ir reabilitacinis procesas tampa daug lėtesnis. Inga ir Saulė iš prostitucijos pasitraukė jau net prieš 4–5 metus, tačiau jos savo patirtį traktuoja panašiai kaip ir per paskutiniuosius 2019 ir 2020 metus iš prostitucijos pasitraukusios Gabija ir Gabrielė.

Dėl šios stigmatizacijos ir trauminio patyrimo visos tyrimo dalyvės lankosi ar lankėsi pas psichologus, taip pat kelioms iš jų teko gulėti psichiatrijos ligoninėse. Taigi mūsų visuomenėje šioms moterims, be teisinių ir finansinių iššūkių, tenka kentėti ir nuo visuomenės pasmerkimo baimės. Ši savęs marginalizacija, nulemta gėdos patyrimo, yra lemiamą to paties mūsų visuomenės moteriškumo konstravimo, kuris kuria moteriškumo institucijos taisykles ir normas.

Išgyvenama moterų atskirtis, nulemta gėdos, sukuria tokią socialinių santykių konfigūraciją, kurioje šios moterys jaučiasi vienišos, kaltos, pažemintos ir praradusios savo moteriškumą.

Išvados

Moteriškumo konstravimą mūsų visuomenėje vis dar lemia moterų vertinimas pagal jų santykį su seksu. Moterys prostitucijoje patenka į *Whore* (kaip priešprieša *Madonna*'i) kategoriją, nes jų darbas yra traktuojamas kaip purvinas, o pačios moterys, kurios parduoda seksualines paslaugas, tampa nedoromis, pasileidusiomis ir netinkamomis mūsų visuomenei. Dėl to moterys prostitucijoje yra atskirtos, išgyvena gėdą, jaučiasi pažemintos ir praradusios savo moteriškumą. Tokia savęs marginalizacija toliau kuria kliūtis reabilitacijai ir savęs įgalinimui pasitraukus iš prostitucijos industrijos.

Prostitucijos pirkėjai Lietuvoje nesulaukia tokio pasmerkimo, nors irgi yra aktyvūs sekso sandėrio dalyviai. Tai rodo, kad socialiai konstruojamas vyriškumas turi kitą moralinę vertybių sistemą, kuri yra gerokai lankstesnė ir vyrų dorovės nevertina pagal jų santykį su seksu.

NVO, kuri teikia pagalbą šioms moterims, pažymi, kad Lietuvoje egzistuoja moterų prostitucijoje stigmatizavimas, joms yra sunku gauti pagalbą (prieš gaunant pagalbą, joms reikia susimokėti baudą), Lietuvoje neegzistuoja pasitraukimo iš prostitucijos mechanizmas. Šios priežastys skatina moteris likti prostitucijos industrijoje.

Etnografinio lauko tyrimo metu surinkta empirinė medžiaga patvirtina, kad kasdienis gėdos patyrimas, ypač bendraujant su artimaisiais, yra nulemtas moteriškumo konstravimo ir mūsų visuomenės moterims priskiriamos vertybių sistemos. Moterys patiria didelę psichologinę atskirtį ir gėdą, tai paskatina ir savęs žalojimą. Taip pat dėl patiriamos gėdos moterų pasitraukimo iš prostitucijos ir reabilitacinis procesas tampa ilgas ir sudėtingas.

Mūsų visuomenėje egzistuojant *Whore* ir *Madonna* binariniam moteriškumo tipologizavimui, prostitucijos industrijoje esančių moterų situacija yra supaprastinama. Toks pozicionavimas, suverčiant visą kaltę puolusioms moterims dėl nedorybingumo, pateikia iškreiptą prostitucijos industrijos vaizdą, kuris nepadedą nei prostitucijos valdyti, nei moterų prostitucijoje padėčiai gerinti.

Literatūra

- Beauvoir, Simone de, et al. (2011). *The Second Sex*. A Vintage Books/Random House.
- Bareket, Orly, et al. (2018). The Madonna-Whore Dichotomy: Men Who Perceive Women's Nurture and Sexuality as Mutually Exclusive Endorse Patriarchy and Show Lower Relationship Satisfaction. *Sex Roles*, 79(9–10), 519–532.
- Barry, Kathleen (1995). *The Prostitution of Sexuality*. London: New York University Press.
- Beck, J. Gayle (2011). Exploring Negative Emotion in Women Experiencing Intimate Partner Violence: Shame, Guilt, and PTSD'. *Behavior Therapy* 42(4), 740–750.
- Bergoffen, Debra (2018). The Misogynous Politics of Shame. *Humanities*, 7(3), 81.
- Cole, Jeffrey, and Sally S. Booth (2007). *Dirty Work: Immigrants in Domestic Service, Agriculture, and Prostitution in Sicily*. UK: Lexington Books.
- Coy, Maddy (2009). Invaded spaces and feeling dirty: women's narratives of violation in prostitution and sexual violence in Horvath, Miranda, and Jennifer Brown (eds) *Rape: Challenging Contemporary Thinking*. Willan Publications.
- O'Connell Davidson, J. (2007). *Prostitution*. In The Blackwell Encyclopedia of Sociology, G. Ritzer (Ed.). <https://doi.org/10.1002/9781405165518.wbeosp111>
- Farlay, Melissa (2004). "Bad for the Body, Bad for the Heart": Prostitution Harms Women Even if Legalized or Decriminalized. *Sage Journals*, 10(10), 1087–1125.
- Gongoli, Geetanjali (eds) (2006): *International Approaches to Prostitution: Law and Policy in Europe and Asia*. Bristol: The Policy Press.
- Harding, Jennifer (1998). *Sex Acts: Practices of Femininity and Masculinity*. UK: Sage.
- Jeffreys, Sheila (1997). *The Idea of Prostitution*. Melbourne: Spinifex Press.
- Kempadoo, Kamala (eds) 2012. *Trafficking and Prostitution Reconsidered: New Perspectives on Migration, Sex Work, and Human Rights*. New York: Routledge.
- Lewis, Helen B. (1971). *Shame and Guilt in Neurosis*. International University Press.
- Lorber, Judith (1994). *Paradoxes of Gender*. Yale University Press.
- Lužytė, Rasa (2013). *A Theology Of Mary: The Non-Christian Myth Of Mary, The Shadow Of Mary And An Individual Connection To The Divine Self Through Mary*. The University of Stirling, Scotland, UK.
- MacKinnon, Catharine A. (1993). *Only Words*. Harvard University Press.
- Marecek, Jeanne, M. Crawford, and D. Popp. (2004). On the Construction of Gender, Sex, and Sexualities. *The Psychology of Gender*, 192–216.
- Monzini, Paola 2005. *Sex Traffic: Prostitution, Crime and Exploitation*, Reading: Zed Books.
- Pruskus, Valdas (2010). *Prostitucijos fenomenas. Gatvės prostitucija Lietuvoje: raiška, sklaida ir kontrolė*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Puidokienė, Dalia, Acus, Arūnas (2013). Pagalbos moterims, užsiimančiomis prostitucija, sistemos kūrimo problemos Klaipėdos mieste. *Tiltai*, 2, 115–129.
- Račiūnaitė, Rasa (2004). Krikščioniškos vertybės lietuvių šeimos papročiuose. *Soter*, 13(41), 209–226.
- Račiūnaitė-Paužuolienė, Rasa (2009). Švč. Mergelės Marijos kultas lietuvių šeimos papročiuose. *Soter*, 29(57), 141–156.
- Ruškus, Jonas, Mažeikienė, Natalija (2005). Prekybos moterimis ir prostitucijos aukų rehabilitacija ir reintegracija Lietuvoje: Padėties analizė ir galimybių modeliavimas. *Socialinis darbas*, 4(2), 100–112.
- Sipavičienė, Audra (ed) (2004). *Prekyba moterimis: problemos, sprendimai, žvilgnis iš vidaus*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija ir socialinių tyrimų institutas.

Tanenbaum, Leora (2015). *I Am Not a Slut: Slut-Shaming in the Age of the Internet*. Harper Perennial.

Tseëlon, Efrat (1995). *The Masque of Femininity: The Presentation of Woman in Everyday Life*. Sage Publications.

Young, C. (1993). The New Madonna / Whore Syndrome: Feminism, Sexuality, and Sexual Harassment. *New York Law School Law Review*, 38, 257–288.

Walklate, Sandra (2012). *Handbook of Victims and Victimology*. Taylor and Francis.

Webb, Lewis Mark (2015). Shame Transfigured: Slut-Shaming from Rome to Cyberspace. *First Monday*.

Weiss, Karen G. (2010). Too Ashamed to Report: Deconstructing the Shame of Sexual Victimization'. *Feminist Criminology*, 5(3), 286–310.

Kiti šaltiniai

Cambridge skaitmeninis žodynas: <https://dictionary.cambridge.org/>

Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas: <http://www.infolex.lt/ta/336765:str487?fbclid=IwAR3fE8hI4gVfeq-LpKUb6Czlylw1eMTN2rMiQ1DBbObaKcuTktTbJLtEPZU>